

INVITASJON TIL GRUVER OG MINERALFOREKOMSTER I DRANGEDAL, NISSEDAL, TOKKE OG KVITeseID.

AV FREDDY EGSÆTER

I midten av april fikk NAGS-nytt et brev, en invitasjon til en presentasjonstur for prosjektet «Mineraler og turisme» og presentasjon av «Guide til gruver og mineralforekomster i Vest-Telemark» 18-20. mai. Denne innbydelsen var også sendt ut til forskjellige aviser og til NRK, og beskrev i korte trekk planene for prosjektet. Brevet var undertegnet av Gunnar Helvig Hansen som sto sentralt i opplegget sammen med Tokke, Drangedal, Nissedal og Kvite-seid kommuner.

Henvendelsene er det Telemarkreiser A/L som skal ha. Både Gaute-fall og Straand Turisthoteller var intresserte. Dette er to meget fine hoteller med mange gode tilbud til sine gjester. Svømmebasseng, masse aktiviteter både innendørs og utendørs, sommer som vinter, konferanserom o.s.v. Begge hotellene har aktivitetsledere som de vil sende på slipekurs, og som kan ta med gjestene rundt til de forskjellige forekomstene.

Det var interesse for å ha montere i resepsjonen med bra «stuffer» slik at folk kan identifisere sine funn, og ellers se hva som finnes i området. Og ikke minst: hotellene holdt meget overkommelige priser. Fredag 18. mai ankom jeg til Straand Turisthotell i Vrådal, til en deilig middag med kaffe og kl. 20.00 var det informasjonsmøte for de innbudte om morgendagens turer. Vi skulle kjøres rundt i buss til de forskjellige forekomstene. Gunnar Helvig Hansen ønsket vel-

kommen, og skisserte i grove trekk hva som var meningen med prosjektet. Det er ingen tvil om at steinhob- byen er økende, og Telemark har tradisjoner i bergverk og gruvedrift. Hotellets vert, Johan Straand, ønsket oss også velkommen, og håpet at dette kunne være med på å øke turismen i Telemark. Han var på alle måter interessert. Vi fikk utdelt et hefte «Guide til gruver og mineralforekomster i Telemark». Her ble de forskjellige forekomstene presentert med en kort historikk, mineralogi, hvordan man kom dit og hvilken guide man skulle ringe til for å avtale tid i forbindelse med besøket. Lenger bak i «Guiden» var det beskrivelser og bilder av endel mineraler man kan finne ved de forskjellige forekomstene/gruvene.

Helt bakerst fantes en oversikt over campingplasser, hoteller, postkontorer o.s.v., kort sagt ting som er godt å vite i forbindelse med en tur i disse traktene. «Guiden» var fin og oversiktelig på alle måter. De forskjellige guidene som skulle være med på turen, presenterte seg og ga en kort redegjørelse om de gruvene som skulle besøkes. Johannes Dons gjennomgikk noen uttrykk og vendinger han ville bruke i løpet av bussturen dagen etter, som vanlig på sin glimrende måte.

Gunnar Helvig Hansen holdt hele informasjonsmøtet i gang på en dyktig og profesjonell måte, som samtidig viste at det ligger et stort arbeid bak-

om prosjektet. På slutten av møtet, ble det vist en del mineraler som var funnet i de forskjellige forekomstene. Avgang lørdag morgen var satt til kl. 08.30. Bygdas ordfører ønsket alle velkommen. På vei til Omlid Gruver i Morgedal (dagens første stopp) kåserte Dons om Vrådalsplutonen.

Veien opp til gruva var meget bratt og dårlig, så den bør sikres før man tilbyr dette til turistene. Guide ved gruva var Emanuell Riis, og Dons supplerte utfyllende om mineralogi. Den eldste driften daterer seg tilbake til ca. 1850.

I 1860 var gruva i ordinær drift ved hjelp av fyrsetting. Den ble nedlagt i 1910. Malmen, Chalcopryrite og Bornite var rik og meget ren, d.v.s. fosforfri. I følge «Guiden» kan følgende mineraler finnes: Chalcopryrite, Pyrite, Tenorite, Bornite, Muscovite, Malachite, Pyrrhotite, Kvarts, Mikroline, Hematite, Megnetite, Calcite og Chalcotit.

«Tippen» ligger nedenfor gruva, men inneholder få mineraler og er derfor ikke direkte verd et besøk for å samle mineraler.

Neste stopp var Eidsborg Brynsteinsbrudd. Guiden, Birger Bastiansen,



Når professor Johs. Dons gjør geologien levende lokkes ung og gammel ut i «terrenget».

Foto: F. Egsæter.

kunne fortelle at bruddet har vært kjent i uminnelige tider og det knytter seg mange historier til det. En del av dere har kanskje hørt om slaget ved Fimreite i Sogn i 1184, hvor brynestein fra dette bruddet ble brukt som kastevåpen. Det skal også være funnet brynesteiner i vikingegraver i England, som man mener stammer herfra, og brynestein er også funnet ellers i Europa. Det kan tyde på eksport allerede helt fra den tiden. Brynesteinen her regner man er ca. 900 millioner år gammel.

Opp igjennom århundrene ble brynesteinen tatt ut til forskjellige formål. Den ble ofte brukt som byttemiddel istede for penger. Rundt 1860 ble bruddet kjøpt av en lokal bonde i Eidsborg. Fra da av og fram til århundreskiftet ble det drevet av lokale gårdsbrukere i et fellessamvirke.

Brynesteinen skal være blågrå og så myk at den kan ripes med kniv. Hard brynestein brukes bare som finbryne. Steinen er lett å bryte, og en trenet arbeider kunne greie å ta ut ca. 1200 brynesteinemner pr. dag. Det trengs forskjellig korningsgrad til forskjellige typer redskap.

Johannes Dons mente det kunne være muligheter til å finne fossiler i området, men hittil er det ikke funnet noe. Fra Eidsborg Brynesteinbrudd gikk turen ned de krappe hårnållsvingene til Dalen, hvor vi tok en liten pause og ruslet litt omkring Dalen Hotell, som den kjente predikanten Åge Samuelsen har kjøpt og skal bygge om til «tempel».

Så vendte vi nesa mot Åmdals Verk Gruver. Vel framme drakk vi kaffe og spiste medbragt niste på stedets forsamlingshus. Vi ble vist en modell av stedet slik det så ut i begynnelsen av

dette århundre, og i et eget rom kunne vi se flotte tegninger som guiden vår, Birger Bastiansen, var mester for. Birger Bastiansen er en allsidig herremann, han er knivsmed, lager de fineste kniver og han har skrevet og illustrert boka: «Åmdal Gamle Kobberverk - 1540 til 1945».

Boka tar for seg gruvenes historie, forteller lettfattelig og greitt om små og store ting som har skjedd under den tiden. Den koster kr. 50,00 og er absolutt verd å ha hjemme i bokhylla. «Guiden» kan fortelle at gruvene star-

så videre til Porsgrunn med båt. Omkostningene var store og prisene lave. Driften ble så vanskelig etterhvert at endelig nedleggelse av gruvene var et faktum i 1945.

Gruveområdet er åpent i tidsrommet 15. mai til 1. oktober. Mineraler som finnes i tipphaugene er: Bornite, chalcopyrite, Pyrite, Hematite, Galea, Wittichenite, Kvarts, Azurite, Malachite, Chrysocolla, Tenorite, Djurleite, Bismuthite, Cosalite, Chalcantite, Moscovite, Albite, Microline, Turmalin, Calcite og endel Chloritemine-



Autentisk modell av bygningene ved Åmdalsverk fra ca. 1939. Modellen er laget av Birger Bastiansen.

Foto: F. Egsæter.

tet omkring 1690 av noen tyske bergmenn, men Bastiansens bok viser at det er eldre. Disse tyske bergmennene drev gruvene med skiftende hell fram til 1744. Engelske firmaer drev dem fra 1860-årene, og da gikk driften godt. I tidsrommet 1866 - 1909 ble det produsert ca. 35000 tonn koppermalm. Frakting av malmen var lang, først med hest til Bandaksli og

raler. Tipphaugene var mange og store og var spredd utover et stort område. Vi fant svovelkis og kobberkis overalt. Bornitt var noe vanskeligere å finne, men jeg tror de fleste var heldige og kom over bra stykker.

Dagens siste stopp var Søftestad Gruver, hvor Arne Dalen var guide. Han hadde selv arbeidet der fra 1947



Gunnar Helvig Hansen og Birger Bastiansen med guideheftet foran utsikten fra en av steinhallene på Åndalsverks gruver.

til 1965, og kunne fortelle mange historier. Allerede i 1810 var det snakk om å benytte jernmalmen ved Søftestad til et jernverk. Men først under den 1. verdenskrig, under Jacob Aal, startet den ordinære gruvedriften. Også her var det tungvint med fraktning, malmen ble skeidet ved gruva og gikk med taubane til bryggen ved Nisservannet. Derfra med lekter til Treungen og videre med jernbane til utskipning i Arendal. Tidene ble vanskeligere og prisene dårligere. Driften ble så nedlagt i 1927. I 1935 ble den gjenopptatt. Malmen ble nå fraktet med bil. Driften pågikk helt fram til 1965, da den ble innstilt.

Ved driften ble det funnet store og mindre hulrom i bergartene rundt malmsonen. Disse inneholdt ofte pene og store kvartskrystaller, ulike Zeolittmineraler, Calcite, Anhydrite, Gips, Apophyllite og endel Chloritmineraler, foruten endel oksydmineraler. Hematite og Magnetite utgjorde hovedmalmen. Arne Dalen kunne fortelle at de største drusene ble funnet mot slutten av driften, og at det i enden på stoll 1 fant man en kvartsåre med gull. I dag står selve gruva under vann. På tippet var det lett å

finne gode malmprøver, spesielt rundt skeidehuset.

Der var det lett å finne tilsynelatende, gode, slipbare stykker av hematite. Noen fant også små stykker av gips, andre kom over Zeolite.

Lørdag kveld var det Gautefall Turisthotell som var vertskap. Et nytt, fint hotell i Drangedal, som på lik linje med Straand hadde alle rettigheter, skitrek, diskotek o.s.v. Til og med innendørs idrettshall fantes der. Middagen var kl. 20.00 og det var deilig mat. Verten Jan Stabell ønsket oss velkommen, og jeg ble senere invitert inn på hans kontor, hvor vi diskuterte forskjellige ting i forbindelse med prosjektet, bl.a. hvilke ting steinfolket kunne ønske seg.

Dagen etter måtte vi av forskjellige grunner ta privatbilene istedenfor bussen, og dagen ble viet et besøk i Høydalen Gruver. Gruvene lå et stykke unna riksveien, men veien dit var fin, så det gikk bra. Disse gruvene ble åpnet omkring 1932. Feltspat og kvarts var hovedmineralene. I begynnelsen av 40-årene ble det drevet etter Lepidolite, en Litiumrik glimmer som finnes i store mengder her.



Søftestad gruvens skeidehus ser noe slitent ut, men her ble det funnet hematitt av slipekvalitet.

Foto: F. Egsæter.



*Professor Johs. Dons og Kaj Peder Tveit diskuterer en prøve av det sjeldne mineralet tveititt som for første gang i historien er funnet her på Høydalen
Foto: F. Egsæter.*

I 1976 skjedde det, i steinsammenheng, en «historisk» begivenhet her i disse gruvene. Det ble funnet et helt nytt mineral. Det ble internasjonalt godkjent, og fikk navnet «Tveitite», oppkalt etter eieren på den tiden, John P. Tveit. Nå er det sønnen Kai Peder Tveit som står for all «drift». Skal du besøke Høydalen Gruver, må du betale kr. 30,- pr. kg. stein du tar med deg.

Disse gruvene er meget interessante og inneholder en mengde mineraler. Det som hittil er registrert der er: Microlite, med den grønne varianten Amazonite, Albite, med den lyseblå varianten Cleavelandit. Glimmermineralene Lepidolite, Muscovite og Zinnwadite. Beryl (grønn og gul) og

den røde varianten Morganite, Gado-linite, Monazite, Fluocerite, Yttrotantalite, Cassiterite, Kvarts, Flourite, Spessartine, Topaz, Microlite, Cyrtolite, en variant av Zircon og som før nevnt Tveitite.

Jeg tror at denne gruve, rent funnmessig er den mest interessante for steinfolk. Det ER faktisk en del ting å finne der, stein med ganske høy kvalitet. Søndagen tilbragte vi ved denne gruve, d.v.s. på de forskjellige «tip-pene». Selve presentasjonsturen ble avsluttet ved 14-tiden, og de som ville kunne bli igjen, og det var de faktisk mange som ville. Det ble funnet litt av hvert der, bl.a. var den grønne Amazoniten meget god og hadde fin farge. I tillegg er det gode stykker av feltspatvarianten peristeritt med perlemorsglans som egner seg godt som slipemateriale.

Disse gruvene er også åpne for besøk i tidsrommet 15. mai til 1. oktober. Man må da avtale med eieren Kai P. Tveit, Olav Stigen, Tørdal eller hotellene i området.

Denne presentasjonsturen var interessant på alle måter, og som vi før har nevnt ligger det et godt planlagt arbeide i den. Håper dette vil bli til nytte for både oss steinfolk og turismen i Telemark.

STEINHAUGEN

Mineral Galleri - Rock Shop

Storgt. 13, 1500 Moss - Tlf. (032) 51 963